

Совбез (1986 -1991р.)

Олександр Мінович

"Совбез" - це не "советська безпека". Це така радянська контора, де пенсії видають. Правильно: соцзабез (відділ соціального забезпечення), але люди кажуть, як їм, напевно, зручніше, тому - совбез.

Із почутого в автобусі:

- Бабо, куди це ви зібралися в таку рань, чого вам дома не сидиться?

- В совбез їду, холера б його взяла, пенсії добиватися.

- А що не дали вам, ви ж уже в віці, бути такого не може?

- Дали, то дали, але малу. Он Галька Коваленчиха зі мною всю жизнь разом робила, а пенсія в неї більша. Як то так?

Після закінчення університету я був направлений на роботу в цю контору, а саме в районний відділ соціального забезпечення. Сьогодні це пенсійний фонд.

Таке направлення, мені відміннику, яких було на курсі зовсім небагато, видавалося неprestижним і нецікавим. Але на розподіленні в університеті нічого іншого для мене не пропонувалося. Ні суд, ні прокуратура, ні гарне підприємство, ні адвокатура. Якраз в останні два місця я дуже хотів.

Напевно, сказалося те, що я відмовився йти на роботу в міліцію. Щоб туди не потрапити я навіть "склеїв дурня". Не пішов проходити медкомісію, сказав представнику міліцейського відомства, що погано себе почуваю. Той мене прочитав, як дитячу книжку та зрозумів, що я хитрую. Поговорив, мабуть, із колегами-"замовниками" в комісії по розподіленню на роботу, щоб ніхто мене не брав. Розподіл ішов за списками успішності, в них я був у першій десятці. Мені, начебто, мали запропонувати найкращі посадові пропозиції, проте, нічого подібного не відбулося. Я стояв наче зовсім чужий перед комісією. Через якусь хвилину зрозумів, що потрібно просити:

- Може візьмете в прокуратуру, або адвокатом, або юрисконсультом, або хоч кудись?

- Немає місць, - відповідали мені.

Пауза затягнулася. Нарешті знаменитий професор Л. Воронова, викладач фінансового права, яка завжди відмічала мої успіхи в своїй дисципліні, запропонувала:

- Отут, я бачу в списках, є місце заступника завідуючого відділом райсоцзабезу, йдіть туди, це ваше місце!

Я погодився, повірив Вороновій, що це моє, хоча жодного уявлення не мав куди йду й що маю там робити.

Отож взяли в "совбез". Київської області. Тут вже мали розподілити по районах. Я заявив обласному начальнику, щоб мене направили в Києво-Святошинський район, адміністративний центр якого був розміщений на території Києва. Це було б дуже круто. Бо фактично це був Київ, залишитися в якому після навчання в мене не було

жодних шансів, тому що я не мав тут прописки й не мав великого блату. Без такого Київ не світив. Я бив на те, що в цьому районі працює моя жінка та згідно чинного законодавства мене потрібно працевлаштувати за місцем її роботи, щоб не розривати сім'ю.

Дійсно, формально моя жінка Вера числилася в суді цього району, хоча фактично була в декретній відпустці. В цей суд влаштував її я. Своїм напором, наполегливістю та нахабністю. А ще тим, що вивчив законодавство та видивився для себе в ньому потрібну шпарину.

Оскільки Вера закінчила університет раніше мене, то я наполіг, щоб її розподілили за місцем мого навчання й проживання. Взагалі-то я хитрив. Бо за місцем навчання у мене була тимчасова прописка та тимчасове проживання, а до уваги повинно було братися моє постійне місце проживання. Мені казали, що це моє село. А я казав, що потрапив на навчання одразу після армії, а не з села й що в селі я після армії не прописався (не зробив цього, бо не хотів займатися бюрократичною тяганиною). Цим ставив моїх опонентів у безвихідь, бо прямої відповіді на це питання в законі не було.

Довго свого добивався, ходив по різних кабінетах і досяг того, чого хотів. Хоча, думаю, що це все-таки більше не моя заслуга, а так вже далось, подібне згодом не раз ще відбувалося в моєму житті. Не обійшлося й без добрих людей, які пішли мені назустріч.

В районі мене зустріли неприязно. Знову виникло питання прописки й житла. Заступник голови райвиконкому, як то кажуть, "ні за які гроші" не хотів мене брати на роботу. Відправляв назад в область, казав, що немає для мене житла:

- І не вмовляй, і не проси! Куди мені тебе дівати, в нас і без тебе черга на квартири така, що й за десять років не розійдеться, й всі, як і ти - молоді спеціалісти. Іди, нехай направлять в інший район, до нас навіть не думай!

- Не можу я в інший, у мене тут жінка числиться!

- Мало в кого й де числиться, не мороч мені голову!

Але доля моя на цей момент була вже десь високо вирішена. Після довгих суперечок та розмов заступник несподівано погодився таки мене взяти. Формально, знову таки, змушений був зважити на моє трактування законодавства і на те, що я заявив: житло знайду собі сам.

До роботи приступив на двох посадах - заступника та завідуючого, бо начальниця одразу пішла у відпустку. Цілий місяць я просидів у її кабінеті справжнім "болванчиком", бо нічого не знав та ні в чому не розбирався. Мої підлеглі цілими днями несли на підпис купу документів, які були для мене ніби написані на китайській мові. Я ставив свої підписи й печатку не розуміючи, що роблю. Виявилось, що в університеті нас зовсім не вчили того, що було мені тепер потрібно.

Одночасно йшло на прийом до мене дуже багато людей. Чоловік з тридцять-сорок за день, не менше. Кожного я вів до інспектора та доручав йому розібратися, оскільки сам не міг.

Після повернення з відпустки начальниці я зайняв своє місце заступника й

невідкладно приступив до вивчення пенсійного законодавства. Більш-менш освоїв його швидко, але вчитися й вивчати нові матеріали треба було щодня, поки працював на посаді. Пенсійне законодавство було дуже громіздким, безліч різних інструкцій, правил і постанов. Розслаблятися можливості не було.

Деся через пів року став почувати себе на роботі впевнено. Підлеглі стали йти до мене за порадами, вказівками. Не боявся приймати рішення.

До відділу надходило дуже багато скарг на неправильне призначення пенсії. За роботу зі скаргами відповідав я. Тут стикнувся з тим, яким недосконалим, несправедливим було радянське пенсійне законодавство.

Одного разу на прийом до мене прийшло двоє пенсіонерів, які разом пропрацювали на одному заводі більше двадцяти років, отримували однакову зарплату, мали однаковий трудовий стаж, але одному пенсію призначено в розмірі 120 карбованців, а другому тільки 40. Виявилось, що той другий чоловік половину свого стажу, перші 20 років, отримав у колгоспі. Колгоспникам призначалася окрема пенсія за окремим законом. Колгоспний стаж не плюсувався до стажу робітника на заводі, тому йому можна було призначити тільки колгоспну пенсію, яка була в цьому випадку значно нижчою від пенсії робітника.

Іншого разу я стикнувся з чоловіком який мав 24 роки трудового стажу, давно досяг пенсійного віку, але пенсії отримати не міг, оскільки для цього треба було працювати 25 років. Один рік допрацювати він був неспроможний, посилався на дуже кволий стан та слабе здоров'я. З вигляду таким і був. Законом передбачалася можливість призначати невелику пенсію при неповному стажі, якщо людина досягла пенсійного віку, але треба, щоб було дотримано багато умов, в т.ч. обов'язкова умова працювати на день досягнення пенсійного віку. Цього чоловік не знав та звільнився на один день раніше. Саме це, цей один день, позбавив його пенсії назавжди. І допомогти йому нічим не можна було. Я часто згадував про цей випадок і думав про те, що треба було мати в голові, якомусь розробнику закону, аби придумати таку осоружну норму.

Не менш абсурдним було правило, коли людині без одної руки чи ноги спочатку присвоювали другу групу інвалідності, яка давала можливість не працювати й отримувати більш-менш достатню для прожиття пенсію, а з часом цього інваліда переводили на третю групу. Пенсія при цьому була мізерною, людина визнавалася працездатною, повинна була працювати, хоча на роботу її приймати ніхто не хотів.

Інвалідам дитинства платили допомогу у розмірі 28 карбованців на місяць, за які прожити було майже неможливо.

Багатодітна мати отримувала допомогу на четверту дитину у розмірі чотирьох карбованців на місяць, на п'яту шість і т.д.

Прості люди не могли зрозуміти цієї "білеберди", винними в своїх негараздах вбачали працівників "совбезу". Приходилося вислуховувати багато нарікань, невдоволь, часом і прокльонів, що дуже морально тиснуло на мене й моїх колег.

Саме через це та ще через необхідність приймати велику кількість відвідувачів, робота була дуже важкою. Достатньо було поспілкуватися з одною нервовою,

неврівноваженою людиною, щоб осадок залишився на цілий день, а таких людей було далеко не одиниці. При цьому весь час необхідно було дуже уважно працювати із сильно насиченими інформацією документами.

Завантаженість була такою, що справді не було коли вгору глянути. Робочий день протікав, мов одна хвилина. Не встигнеш оглянутися, як потрібно збиратися додому, а зробити треба ще ой як багато. Працівники часто брали документи з собою, для опрацювання їх вдома, оскільки іншого виходу не було, щоб розгребти робочі "завали".

Важко було завжди, але коли потрібно було робити перерахунки пенсій, то тоді справді було нестерпно. Тільки взяти в руку та поставити підпис і печатку на доброму десятку тисяч справ - це вже велика робота. А ці справи ще потрібно прочитати, зробити розрахунки, відповідні записи. Все руками, все не покидаючи основної роботи по призначенню нових пенсій та прийому громадян.

Старі пенсійні справи покриті пилом. За день роботи з ними надихаєшся пилом так, що аж на зубах скрипить. Де в кого з'являються прояви алергії. Щоб зробити всі перерахунки потрібно багато місяців. Я став теж хворобливо реагувати на пил. Але ж роботи не кинеш.

Після аварії на Чорнобильській АЕС ми завезли в свій архів цілі стоси справ переселенців-чорнобильців, які переїхали в наш район. Тепер простий пил на справах перемішався з радіоактивним.

Я їздив у Бородянку забирати ці справи, які вивезли з Чорнобиля й звалили на купу в якомусь складі. Потрібно було довго копатися в них, відбирати свої. Після цієї поїздки дозиметрист замірив радіацію на моїх туфлях і порекомендував їх негайно викинути. Я змушений був ще якийсь час в них ходити, бо не мав іншого взуття. Потім відвіз до тещі й там залишив, щоб не спокушатися їх носити. Туфлі ж були нові, гарні, купити таких легко не можна було. Я простояв за ними в черзі близько п'яти годин. Лець наважився їх викинути, коли приїхав наступного разу до тещі.

Робота в "совбезі" була одною з найважчих моїх робіт, хоча за спиною в мене вкрай шкідлива професія ізолювальника скловати, важка робота в колгоспі, нелегка служба в армії.

Разом з тим, це була для мене дуже цікава робота, яка дала хороший досвід.

За час цієї роботи у мене було стільки всяких випадків, пригод, знайомств, що комусь хватило б на все життя.

Якось до мене надійшла скарга адресована Горбачову - тодішньому керівнику СРСР. Порядки ж були такі, що куди б ти скаргу не подавав, вона все рівно спускається до самого низу. Або до того, на кого ти скаргишся, або в ту установу, роботою якою не задоволений. Отож замість Горбачова скаргу розглядав я. Як і за всяких інших великих начальників, яким писали люди.

Виявилось, що скаржилася пенсіонерка, якій вже давали десятки разів відповідь на її звернення в різні інстанції. Кожного разу відмовляли в підвищенні пенсії, оскільки іншого не дозволяло законодавство.

Я глянув на все "свіжим оком" і знайшов можливість пенсію перерахувати та

підвищити. І то за багато років. Законодавство можна ж трактувати по-різному. Жінці потрібно було виплатити дуже пристойну суму грошей. Моє начальство в області було шоковане. Не хотіло затверджувати моє рішення. Боялося відповідальності.

Мої працівники казали мені:

- Ну тепер вам буде, начувайтесь, покарають за таке безчинство! Стільки років всі визнавали, що треба заявниці відмовляти, а ви по— другому. Всіх підставляєте. Так вам це не пройде. А рішення ваше обов'язково відмінять.

- Не відмінять. Побоятися брати відповідальність на себе. Бо думатимуть, якби чого гіршого не вийшло. Я вже нашу систему вивчив. Спочатку відправляють у міністерство, а потім повернуть назад та напишуть, щоб вирішували на наш розсуд.

Так все й відбулося, тільки республіканське міністерство направило справу аж у Москву, а там повернули назад із вказівкою вирішувати на наш розсуд, як я й передбачав.

Цілий тиждень я ходив гордим, що переміг всю величезну бюрократичну машину. А, як тиждень пройшов, ця ж пенсіонерка, яка отримала велику суму грошей, написала нову скаргу, знову Горбачову, який вже їй так, виходить, допоміг, жалілась, що мало дали, свято вірила в Горбачова. Це дало підстави працівникам з мене кепкувати, проте, я зовсім не жалів зробленому.

Мені часто випадало виконувати обов'язки начальника, оскільки завідувачка довго й важко хворіла, брала чергові відпустки, учбові відпустки. Приходилось виконувати багато різних обов'язків за невелику платню, при дуже малих можливостях і повноваженнях. Треба було вирішувати, як і кому прибирати територію навколо будинку, в якому розміщався відділ, за умови, що двірника в штаті не було. Як організувати роботу, коли хтось із інспекторів хворіє чи йде у відпустку, а ті хто залишився на роботі просто фізично не могли обслужити своїх та чужих відвідувачів. Як забезпечити відділ лічильними машинками, які ламалися ледь не щодня й тоді працівники змушені витягувати з шухляд допотопні рахівниці з дерев'яними кружальцями, як забезпечити відділ папером, нормативною літературою, як контролювати лікарську комісію, соціальних працівників, водія тощо за умови величезного основного навантаження. Основним було призначення пенсій та допомог, забезпечення пенсіонерів санаторними путівками, інвалідними колясками, автомобілями, спеціальними автомобілями, направленням в інтернати для престарілих та інвалідів.

Справу приходилось мати і з психічно хворими, і з тими хто не міг самостійно пересуватися, і з матерями-одиначками, які бувало загравали зі мною, аби швидше вирішити свої питання, і з дітьми-інвалідами, на яких було найбільш жалко дивитися, і з колишніми номенклатурниками, які звикли до вельми шанобливого до себе відношення. Хоча переважна більшість колишнього начальства пенсію отримували не в нашому відділі, а в своїх, спеціальних-персональних. В нас тільки ті, які довго не втрималися на посадах.

Один такий номенклатурник, який любив похвалитися, що він колишній кагебіст,

який із невідомих причин вилетів зі своєї контори та працював перед пенсією значний час кадровиком на заводі, тому отримував пенсію у нас, вирішив влаштувати погром у нашій бухгалтерії. Йому затримали пенсію, бо прийшов виконавчий лист про стягнення з пенсії оплати за витверезник, в який він часто потрапляв, як хронічний п'яниця.

До мене в кабінет із розпачем-криком влетіла секретарка:

- Біжіть швидко спасайте дівчат, бо повбиває!

- Хто?

- Та той старий кагебіст!

Вскакую в бухгалтерію і бачу таку картину. Якийсь худорлявий чоловік, тримаючи в руках велику пляшку з під шампанського, бігає за працівницями навкруг столів, а ті перелякано втікають від нього, маючи єдину можливість захиститися – бути з іншого боку цих широких столів, через які нападник не може їх дістати.

- Стій! – кричу. – Що тут робиться? Ану, припиніть це безчинство!

Чоловік різко гальмує і повертається до мене:

- А ти хто такий?

- Це наш новий начальник, – відповідають за мене перелякані дівчата, в надії, що це їх спасе, відволіче на мене увагу нападника.

- Ти то мені й треба! – радо волає до мене незнайомець, – Зараз я тебе, гада, прикончу! Ти бач, пенсію вони мою затримують, я вам покажу затримувати, позбирались тут, бюрократи прокляті!

Я відступаю до свого кабінету під загрозою отримати пляшкою по голові. Там ситуація повторюється. Тільки замість дівчат чоловік починає бігати навкруг столу за мною. Добре, що стіл у мене великий, кабінет просторіший ніж у дівчат. Є де розвернутися. В розкритих дверях кабінету за тим, що відбувається, дивляться пенсіонери. Їм, напевно, цікаво: огріє колишній кагебіст мене по голові, чи ні. А той обертів не скидає. Встигає на ходу розкидати всі мої папери, що лежали на столі, облити їх якоюсь рідиною з пляшки.

Прикидаю, що явно швидше бігаю ніж пенсіонер і зможу з ним справитися, якщо не дам себе вдарити пляшкою. Різко пришвидшую біг по колу, доганяю нападника ззаду, обхвачую його руками, забираю пляшку. Потім заштовхую чоловіка до приміщення архіву, підпираю двері, щоб не виліз і не почав нової атаки.

Телефоную до міліції, прошу прислати когось на допомогу. Хвилини через двадцять прибігає захеканий сержант. Він визиває по моему робочому телефону машину й виводить колишнього кагебіста на вулицю. Машину чекають довго. На дворі пізня холодна осінь, люди ходять у теплих куртках, а сержант із пенсіонером-забіякою в одних піджаках, на очах дубіють. Я дивлюсь на них через вікно й мені стає їх жалко. Виходжу на вулицю й кажу міліціонерові, щоб відпустив нападника та йшов собі назад у відділ міліції. Сержант спочатку не згоджується, боїться, чи не нагорить йому від начальства, але я запевняю його, що питання владною. Він відпускає присмиренного чоловіка.

Проходить місяць, може трохи більше. Старе, зношене-трухляве приміщення

райсоцзабезу замітає снігом по самі вікна. Мороз не дає всидіти на робочих місцях. Мерзнуть руки-ноги. Починає вечоріти, мороз сильнішає, я відпускаю своїх працівників додому, в надії, що в такий холод та надвечір ніхто з відвідувачів не прийде. Сам, на всяк випадок, залишаюся. Вдягаю куртку, шапку, рукавиці, друкую двома пальцями якогось листа. Коли, глядь у вікно – суне мій старий знайомиць-кагебіст. Знову в руках пляшка. Вигляд войовничий. Явно йде на розправу. Знову, напевно, затримали пенсію з відомих причин.

Йду довгим коридором вглиб приміщення, ховаюся за останніми дверми. Чекаю. Худорлявий чолов'яга влітає з лайками-погрозами в коридор і починає відкривати по черзі двері всіх кабінетів. Вони порожні. Від такої несподіванки він трохи стихає, наближається до мене. Коли підходить впритул та повертається спиною, я хватаю його за комір і щосили штовхаю вперед по коридору. Ми обоє розганяємось та вилітаємо разом на двір. На швидкості падаємо прямо у велику снігову кучугуру. Зрозуміло, що мій опонент знизу, лицем глибоко в сніг, а я – зверху.

Такого він ніяк не чекав. До цього звук воювати з беззахисними жінками. Сніг і моє нахабство його явно отверезили. Виліз із кучугури. Довго обтряхувався. Метикував, що робити в ситуації. Нарешті налаштувався на мирний лад. Спокійно поговорили. Я пообіцяв йому, що постараюся якнайшвидше відновлювати виплату пенсії, він – що припинить дебоширити.

Після цього, його неначе підмінили. Коли приходив на прийом, то мовчки сідав у приймальні, терпляче чекав, коли я вийду та розберуся з його проблемами. Ми з ним шанобливо віталися, вели себе, немов добрі знайомі.

Дівчата мої ніяк не могли зрозуміти, що сталося, що так сильно подіяло на їхнього постійного, хай невеликого, але все ж терориста. На їх питання: "Що ви йому зробили? Як ви його перевиховали? Що це з ним відбулося?" – я тільки загадково всміхався.

Іншим разом до нас прийшов чоловік, який звільнився зі спеціального психіатричного закладу, в якому знаходився після вбивства людини. Ще з порогу я помітив, як від нього іде сильна агресія. Надзвичайно міцного складу, з якоюсь затамованою всередині себе люттю, він відразу почав представляти ходячу небезпеку. Хотілося триматися від нього якомога подалі. Я, на всяк випадок, поклав на стіл, під праву руку, дерев'яну рахівницю.

Коли він покинув мій кабінет, я не встиг полегшено зітхнути, як почув вереск жінок, які вилітали стрімголов із однієї великої кімнати, де їх сиділо п'ятеро. Агресивний чоловік накинувся на них, почав все розкидати, ламати-трощити, кидатися чим попало, від люті з рота у нього пішла піна. Він погнався за дівчатами, ті вискочили зі свого кабінету, я нагодився на крик і встиг закрити двері за працівницями, залишивши по той бік дверей нападника. Чоловік той був явно сильнішим мене, щоб його стримати та не випустити я покликав на допомогу весь персонал, тобто всіх жінок. Ми разом тримали двері, які аж тріщали від ударів із іншого боку. Так тривало хвилин зо двадцять. Нарешті нападник втомився й затих. І тут дівчата згадали, що з тої сторони дверей залишилась ще одна працівниця, вона сховалася начебто під столом.

Потрібно було негайно двері відкривати, а я не міг ніяк на таке зважитися, не міг перебороти страху. Відчував себе в той момент, мов скований ланцюгом залізним, разом з тим, мені було надзвичайно неприємно, що не можу справитися із собою. Добре, що дівчата перегукнулися з тою працівницею, яка залишилася в кімнаті з нападником та почули від неї, що вона закрилася-забарикадувалася в архівній кімнаті, до якої був вихід із їхнього кабінету. Всі невимовно зраділи. Я ще довго відчував сором за свою слабодухість-несміливість, за те, що на якийсь час залишив дівчину в небезпеці.

Після випадку агресії чоловік обм'як, послабився, через невеликий час спокійно вийшов із приміщення на вулицю. А я, відтоді, тримав біля свого столу крім рахівниці ще й залізну гантель.

Спілкування з душевнохворими - невід'ємна частина роботи в соцзабезі. Від цього нікуди не дінешся. Їх не так, щоб багато, але приблизно хоч раз на тиждень хтось прийде і створить головну мороку. Одна така стара жінка приходила постійно, покривала всіх працівників страшними прокльонами, матюками, гнівними словами. Приблизно раз на місяць вона писала незрозумілим кривим почерком скаргу про малу пенсію й відправляла в якусь високу інстанцію, а потім приходила отримати відповідь. Її було жалко, пенсія дійсно в неї була жалюгідна, проте, допомогти нічим не можна було, законодавство не дозволяло. Приходилось терпіти.

Завідуючому надавалось право раз на квартал розподілити пенсіонерам допомогу у загальній сумі 200 карбованців. Між тими, хто знаходиться в найбільш скрутному матеріальному становищі. А таких в районі багато сотень. Коли приходилося ці гроші розподіляти мені, то я старався виділити їх малозабезпеченим у перший день їх надходження, щоб потім із чистою совістю відповідати, що грошей немає.

Полюбляла до мене часто заходити психічнохвора молода жінка, яку звали Лена. Прийде, розпитає, як нам без неї працюється, які у нас та в світі новини, а потім стане знадвору під моїм вікном і кричить на всю вулицю:

-Ти камуністическая сволочь, ти камуністическая сволочь! Убивать таких надо!

Я її потім запитую:

- Лена, ну нехай "сволочь", але чому "камуністическая"?.. Я ж не комуніст, не партійний, слово даю!

- Не бреші мені! Всі ви тут комуністи! Он у тебе червона книжечка лежить на столі, значить комуніст.

- Та то ж телефонний довідник.

- Не бреші знов мені! Довідники я знаю. Вони у всіх коричневі, а в тебе червоний. Значить комуніст!

Коли я почав працювати в "совбезі", то залишився жити в студентському гуртожитку, на що права не мав. Кожен день комендантка цього гуртожитку вимагала, щоб я виселився. Погрожувала викинути на вулицю з дітьми і речами. Таке сильно "напрягало" мене. Заставляло день і ніч ламати голову: куди дітися. Пробирав писати листи в ректорат університету, щоб тимчасово дозволили проживання. Неначе обухом

об стінку. І чути не хочуть. Виселяйся і все! Аж тут хтось із знайомих, колишніх студентів, навчив мене, як діяти. Вперше в житті я пішов і дав хабар. Після цього міг спокійно рік жити. На другий рік пішов до голови райвиконкому просити житло. В цей час я вже був на двох посадах – заступника і завідуючого райсоцзабезом, більш-менш справлявся з роботою. Запропонував мені голова гуртожиток у селі Дмитрівка.

Зібрали ми свої нехитрі пожитки й переїхали з Києва в село. Оскільки в новому нашому помешканні не було жодних меблів, то я купив шафу за оголошенням на стовпі (іншого місця для об'яв у Радянському Союзі не було). Шафу потрібно було зносити сходами з четвертого поверху будинку, завантажити в кузов машини. Ні хазяйка шафи, ні водій найнятої мною машини не згодилися мені допомогти. Сунув сам. Якби хто таке розказав – не повірив би. Але тоді для мене не було перешкод. Подумаєш, сунути шафу по сходинок з четвертого поверху. Порівняно з роботою в "совбезі" – це було ніщо.

В Дмитрівці, в дерев'яному одноповерховому бараці, було аж дві кімнати. Це так обрадувало мою жінку Веру, що вона згодилася жити без душі, без гарячої води, на спільній для чотирьох сімей кухні з одною плитою, з холодним, брудним туалетом на вулиці.

Вера влаштувалася на роботу в підсобне господарство управління торгівлі. Їй видали "круте" червоне посвідчення з написом "Головне управління торгівлі м. Києва". Я, з таким посвідченням, лякав би всіх продавців у магазинах, просив би, щоб продали щось дефіцитне, яке вони, зазвичай, незаконно тримали під прилавком, для "своїх". Вера на таке була нездатна, можна було тільки гордитися нею й далі жити спокійно та чесно без дефіцитів. Насправді її господарство, оформлене структурним підрозділом управління торгівлі, було нічим іншим, як свинокомплексом, де свиней кормили харчовими відходами, що збирали біля київських будинків і дворів. В Дмитрівці це місце називали "Куба", мабуть тому, що воно було віддалене від материкового села, неначе острів.

Навколо Дмитрівки росли великі сади. Це було підсобне господарство інституту садівництва. Вночі по вулиці ходило з мішками стільки народу, що здавалося ніби до ранку тут спати ніхто не лягає. Всі крали яблука. Потім зимою продавали на базарі, непогано заробляли. Навіть в гуртожитку в багатьох були власні машини.

Оскільки яблук я не крав, а їсти їх у мене було кому, то щосуботи ходив на "проценти". Тобто збирав яблука в підсобному господарстві за натуроплату – кожен десятий ящик мій. Не раз чув, як за спиною шепталися:

- Дивись-дивись, он і начальник "совбеза" прийшов на "проценти"!
- А що, він накрасти не може?.. Або виписати за безцінок?
- Хто його знає чого він чудить... Напевно, щось знає, просто так не пішов би.

Про те, що я не краду яблук і ходжу на "проценти" дійшло до директора господарства. Він теж у таке не повірив, проте, нічого мені не казав, хоч ми часто бачилися й були в непоганих стосунках.

Якось я їхав на велосипеді зі свого городу, який знаходився за садами підсобного господарства. Віз у мішках вирощену мною картоплю й цибулю, назустріч трапився цей

директор. Побачивши мене зрадів так, мов у лотерею виграв. Думав, що зловив мене на "гарячому", бо ж на дорозі, що йшла через сад та з двома повними мішками. Вийшов зі своєї "Волги" радісний, аж руки потирав. Виходило, що нічим я від інших не відрізняюся. Такий самий злодюга, як і всі в господарстві.

Яке ж було його розчарування, коли він побачив замість яблук у мішках картоплю. Мені навіть жаль його було трохи. Ох і реготів я на весь сад, коли він заглянув з подивом у мішок:

- Що, спіймали злодія?..

- Тю-у!.. А я думав ти яблука везеш... чого б то я совався тут з картоплею!

- Ну хоч хтось же повинен у вас їздити дорогами без яблук, щоб дивувати.

- Ха!.. Згоден, хтось таки повинен. Ох і насмішив-потішив. Знаєш, хватить людей морочити-дивувати, завтра прийди, випишу тобі яблук, по собівартості, скільки треба! Перестань на проценти ходити, бо люди вже мене задовбали питаннями: нашо ти це робиш.

Директор, знаючи, що я юрист, запропонував мені підробляти у нього за сумісництвом. Вести претензійно-позовну роботу, складати договори, консультувати. Платив гроші невеликі, але при моїй тодішній малій зарплаті я був такому дуже радий. Декілька разів на тиждень заходив зранку в контору господарства, набирав купу документів, їхав з ними на основну роботу. Ввечері працював з цими документами, заробляв копійку, аби менше було спокуси яблука красти.

У Вери робочий день починається в 8.00, а у мене в 9.00. Дитсадок для наших дітей - Марії та Дмитра - починав працювати в 8.15, тому дітей потрібно доставляти в садочок мені. Автобус на Київ відходить у 8.20, добре, що зупинка недалеко від садочка. Запізнюватися мені не можна, бо ж люди чекають. Дітей раніше теж не завжди можна приводити, бо не буде кому їх прийняти. Якщо не встигаю, то жону бігом з дітьми через все село під гавкіт собак і сичання гусей. В автобус вскакую на ходу, спітнілий, і, як кажуть, розхристаний. Від бігу все на мені розлітається в різні боки, тільки папка з документами тримається рівно під ліктем. Бачу, що треба якось виходити з ситуації. Прошу дітей йти в садочок самим. Кажуть, що бояться гусей і собак. Дочці - 3 роки, сину - 2. Вони ще мене слухають-довіряють. Даю їм палку, вчу як гусей відганяти.

- А собаки? - кажуть діти. - Покусають нас. Ми їх боїмося.

- Всі собаки прив'язані, а ті, що бігають по вулиці маленькі і вас добре знають.

Два дні діти ходять самі, я нарешті можу не бігти стрімголов на автобус. На третій день, тільки зібрався в дорогу - діти вертаються.

- Що таке? - питаю.

- Собаки боїмся.

- Та вони ж вас всі вже знають. Знайомі собаки ніколи не вкусять.

- Ні, ні... То така собака, яку ми не знаємо. Самі не підем.

Я знову галопом лечу з дітьми через все село.

Влітаю на "третій" швидкості в свій "совбез" за дві хвилини до дев'ятої. Однак у

кабінет не потрапити. В коридорах суцільна, непрохідна маса пенсіонерів. Немає навіть шпарини, а не то, що проходу. Починаю протискуватися. На мене сипляться лайки, невдоволення. Дехто пробує не дати пройти. Штовхаюсь, лізу поки хтось з кадровиків мене не впізнає:

- Пустіть його, це начальник!

- Який ще начальник? Він же геть молодий, малий для начальника. Хіба такі начальники бувають?

- Начальник, начальник... Пускайте!

Під здивованими поглядами старих людей я всовуюсь у свій кабінет, починаю робочий день.

Першою заходить стара-стара бабця. Зручно вміщується на стільці, починає розказувати всю свою біографію, про пережиті життєві незгоди-труднощі про всі свої болячки, не соромиться й про жіночі. Потім про те, як важко жити на малу пенсію. Старається розжалобити мене, визвати співчуття.

Пробую декілька раз перебити, але нічого не виходить. Змиряюся й слухаю до кінця. Щоб не гаяти час, підписую документи, перевіряю справи, а баба собі продовжує. Нарешті їй наїдає, чи втомилася від довгої розповіді й хоче дух перевести, на мить зупиняється. Я встигаю вставити слово:

- Шо ви хотіли? За чим прийшли?

- Посвідчення зносилося, синку. Нове якби виписати.

- Ну невже ж не можна було відразу про це сказати, гляньте: скільки людей чекає, черга яка вишикувалася!

Через тридцять секунд баба має нове посвідчення. Пробує мені довго виказувати подяку, але наступний відвідувач вже стоїть у кабінеті, починає свій виступ.

Згодом заходять ще і ще. Так: цілий день, одне за одним, наче десь розв'язалося. Ні хвилини спочинку.

В кабінет заглядає секретарка, каже, що йде на обід. Я дивлюсь на годинник - не вірю очам. Вже дійсно обід. Знову забувся зателефонувати дружкові, як обіцяв.

Вечері часто так само спішу, як і вранці. Коли Вера пішла на роботу, дітей час від часу проходиться забирати з садочка мені. В усіх інших дітей є, напевно, дід та баба або батьки їхні ходять на якусь незрозумілу мені роботу, бо коли б не прийшов у садок - нікого з дітей вже немає. Тільки мої. Інколи виховательки залишають їх у сторожа, який смалить дешеві цигарки, немов паровоз. В сторожці, коли заходжу, нікого не видно за димом. І нічого не скажеш, бо добре, що й так, а то ще попросять таких неправильних батьків з садочка, разом з дітьми. А тоді, як цьому всьому раду дати? І роботі, і дітям.

Наш колектив майже повністю жіночий, складається із п'ятнадцяти осіб. Чоловіків лише троє: водій, інспектор і я. За відділом числиться автомобіль "Москвич", тому й водій до нього. На цій посаді спочатку були молоді хлопці. Один постійно використовував машину для нічних гулянок і його п'яного ловили даїшники, а другий так розвалив-потропив автомобіль, що зібрати не можна було. Добрі люди

порекомендували мені взяти старого досвідченого дядька, який не буде створювати проблем. Взяв.

Такий попався чоловік, що я нарадуватися не міг. Автомобіль, який потребував доброго ремонту, новий шофер сам відновив, їздив тихо, спокійно, на ніч ставив машину в закритому дворі райкому. Ніби, чого ще від нього хотіти? Пальне для автомобіля видавали дуже мало, то користуватися машиною виходило не часто, у своїх справах ніколи не застосовував. Їду собі раз на тиждень в обласне управління, по дорозі читаю, підписую документи. На водія й дорогу уваги не звертаю, бо часу не маю. Коли ж одного разу відволікся від своїх паперів, глянув на шофера, то мало не випав на дорогу, бо був він не просто напідпитку, а добряче п'яний. Як почав говорити – язик заплітається.

Я до нього:

- Шановний, що ви робите? Ми ж розіб'ємся! Хіба ж можна за кермом бути таким п'яним?

- Не переживайте, – каже до мене водій. – Я помаленьку сунуся, за тролейбусом, на автоматі, на досвіді. Довезу. Мені не в перший раз.

- Як то не в перший, ви що частенько такий, раніше теж їздили в такому стані?

- Бувало.

- І куди я дивився, як міг не бачити?

- Куди-куди... в папери свої, ото й далі собі дивіться, а я помаленьку-помаленьку...

Доїхали наче на розбитих склянках. Я то точно так себе почував. Як припаркувалися, забрав ключі, відправив водія додому. Тільки відійшов від машини він гукає на все місто:

- Стійте, стійте! Подождіть, щось хочу сказати!

Став.

- Ну чого вам, – питаю.

- Пляшку в машині забув.

- Повну?

- Та повну.

Вертаюся, видаю пляшку.

Тільки відійшов, знову кричить, і то так, що всі люди на гамірній міській вулиці оглядаються, думають, може щось трапилось.

- Ну, що ше?

- Стаканчика забув.

Ще й третій раз вертався – за "папіросами".

Як з'ясувалося, водій мій був час від часу в "глухому запої". З попередніх робіт його виганяли за таку слабкість, а до пенсії йому доробити залишалося близько року. Довелося тримати такого. Я попросив його сина, щоб старався виводити батька з запою після вихідних, а як не виходило, то щоб син його підміняв, коли виникала гостра необхідність у автомобілі. Так і перебивалися з цим "досвідченим" шофером. До пенсії він не доробив. Я звільнився, а нова начальниця одразу вигнала його з роботи.

Водії були виключенням із правил. Всі наші працівники були порядними, чесними, працелюбними і хоч отримували дуже малу зарплату, але хабарів не брали. Все було на виду. Ніколи я не бачив ніяких подарунків, крім цукерків, або фруктів.

Мені одного разу дали пляшку коньяку. За те, що після роботи їздив до старої баби в село опитувати свідків, аби підтвердити її стаж для пенсії. Свідками були сусідки, теж дуже старі баби. Після того, як дали свої покази й поставили підписи в протоколі, вони тихенько шарпали мене за рукав, думаю, що давали знак: не все чисто в тих їхніх показах. Я не звернув на те уваги, бо підписи ж вони поставили, а бабу було трохи жалко. Без пенсії, одинока, одною ногою вже там, де грошей не потрібно. Закрив очі.

Пляшку взяв, але на другий день подарував її знайомим, щоб не муляла очі й не давила на совість.

Пам'ятаю, що якось отримав коробку цукерок за те, щоб швидко розглянув справу. Цукерки взяв, справа і так йшла без затримки, оскільки в ній були зібрані всі документи, а пенсіонер незалежно від моєї участі отримував максимальну пенсію. Більше цукерок не отримував.

Як проробив років зо два, зустрів на вулиці свого однокурсника, вірменина. Той ще в університеті був небідною людиною. Десь прочув, що я працюю в соцзабезі і через мою установу пенсіонери забезпечуються автомобілями. Просто так тоді автомобілів у вільному продажу не було. Навіть маючи гроші купити "Жигулі" чи "Волгу" було неможливо. Тому забезпечений однокурсник запропонував мені вигідну угоду – я йому допомагаю купити "Волгу", а він мені подарує за це "Жигулі". Таке для мене було немислимим і недопустимим. Навідріз відмовився, чим дуже здивував вірменина:

- Ти мене не поняв, дарагой. Я тібе "Жигуль" безплатно. Просто так, без денег, а ти мне – "Волгу". Я, за всьо деньгі платіть буду. Панімаєш?

- Панімаю, але не по цим делам я. Вибачай!

- Нічево ти не панімаєш. Странний ти какой-то.

Сказати, що я був дуже вже правильним і чесним на роботі – було б неправильно. Через знайомого інваліда я купив у салоні для інвалідів дефіцитні норкову шапку й меблі. Чогось незаконного для цього не робив, але таким чином скористався своїм службовим становищем. Цей знайомий інвалід пізніше просив у мене прискорити чергу на автомобіль, але я нічого не зробив. Довго було ніяково і прикро, що допомогу отримав, а сам ніяким чином не віддячив.

Я неодноразово незаконно користувався списаними посвідченнями інвалідів для проїзду в поїздах зі знижкою на 50% від вартості білетів. Поїздами їздив разів п'ять на рік – додому й до тещі. Це давало мені змогу економити власні кошти, яких у мене тоді було обмаль. Коли я подавав у касу посвідчення інваліда, мені завжди було трохи соромно, але продовжував таке робити. Це дуже нагадує відомого героя Ільфа та Петрова, який теж керував "горсобесом", який крав і йому було соромно.

Набравшись з часом досвіду, я став почувати себе впевнено і дозволяв собі різні нахабства. Приймав непопулярні рішення, йшов проти встановлених правил чи вказівок начальства. Про такі мої замашки знали і в районі, і в області. Мені хотілося

геройства.

До цього трохи спонукав мене мій товариш по навчанню в університеті. Його розподілили слідчим у відділ міліції. Там він стикнувся з проблемою: люди йдуть із заявами про дрібний злочин, курей у них покрали чи білизну, що сохла на вірьовці, вимагали найти злодіїв.

Начальник міліції наказував їхні заяви не реєструвати, бо винних все рівно не знайти.

Немає заяви - то немає і розшуку. Став мій товариш перед дилемою, що йому робити: і людям допомогти хочеться, і проти начальника не попреш. Думав-думав та й додумався. Став заяви не класти в стіл, а відносив на пошту та направляв власним коштом, замовним листом на адресу міліції. В райвідділі замовну кореспонденцію змушені реєструвати й таким чином заявам давали хід. Начальник довго не міг второпати, що сталося з населенням, звідки у людей така грамотність настала.

Наш відділ видавав пенсіонерам санаторні путівки. В основному в санаторії, що не були дуже популярними. Але часом і в дуже відомі, потрапити в які тоді було нелегко. Пенсіонери записувалися в чергу і їх визивали, коли путівки приходили з обласного відділу. У нас давно на черзі стояли дві колишні вчительки, які мріяли хоч раз потрапити на ПБК (південний берег Криму). За декілька років їхня черга не підійшла, тому що таких путівок нам не приходило.

Коли в черговий раз я забирав путівки в області, то мене попередили, що серед них є дві на ПБК. Але вони не для загальної черги, а спеціально для певних непростих людей. Працівники обласного апарату сказали, що путівками цими займається особисто заступник начальника. Той якраз прийшов недавно на роботу і мене ще не знав. Раніше працював на високій партійній посаді, де завжди була міцна дисципліна, слухняні підлеглі.

Я отримав путівки, розписався за них і заявив, що розподілю їх строго за чергою. Обласні колеги вже трохи знали мене, знали що я можу так поступити, тому, щоб не мати проблем з начальством, почали мене вговорювати. Я не згоджувався. Поставив умову, знаючи, що вони мають п'ять таких путівок і розуміючи, що всі ці путівки для блатних людей:

- Або давайте мені не менше п'яти путівок на ПБК, або все буде згідно черги!
- Тоді будете самі розбиратися з нашим замом! Ми йому так і доповімо!
- Доповідайте, а я поїхав до себе!

По дорозі вирішив відразу спалити всі мости, щоб не було можливості для відступу. Приїхав у свій відділ, визвав відповідного інспектора й наказав йому негайно виїхати за місцем проживання колишніх вчительок та вручити їм путівки до санаторію на ПБК.

Через декілька хвилин в моєму кабінеті пролунав дзвінок. Обласний зам:

- Що це ви не виконуєте наказів керівництва? Чому допускаєте самоправство?

Я включив "дурника":

- Нічого такого і на думці не мав.
- А чому путівки відмовляєтесь розподілити так, як вам сказано?

- Напевно, щось не так зрозумів. Я вже розподілив їх згідно інструкції.

- Як то вже? Коли ви встигли?

- Встиг. Старався як швидше виконати свої обов'язки.

- Здається, ви насміхаєтеся наді мною. Мене про таке попереджали. Казали, що ви на таке здатні.

- Що ви, що ви, я і не збирався.

Через годину до мене відвідувачка. Ще з дверей бере бика за роги:

- Тут для мене путівки прийшли.

- Так ви ж у нас на чергу навіть ще не стали.

- Яка черга? Мені в області обіцяли. Спеціально для мене виділили.

- Нічого не знаю. У мене інструкція. Як там сказано, так і зробив.

- Ви смієтеся чи що? Яка інструкція? Путівки для мене та мого чоловіка були призначені.

- Не можу нічим допомогти. Я вже їх видав згідно черги.

Жінка довго не йме віри, що я наплював на своє начальство. Грозить, що зітре мене в порошок і розлючена виходить.

Залишаюсь в кабінеті сам, чекаю, що буде далі. Запалився якимсь азартом, ніби в карти граю й з великим ризиком поставив на виграш, маючи на руках малі козири.

Дзвінок. В трубці представляються працівником Генеральної прокуратури України. Напевно, родич моєї блатної нещодавньої відвідувачки. Говорить таким тоном, ніби я злочинець. Про путівки обачливо не згадує. Має претензії до мене в тому, що я вів себе недопустимо з пенсіонеркою. Пробую сказати, що нічого подібного не було, але мене не слухає, грубо перебиває. Кладу трубку. Ще дзвінок. Ще раз кладу трубку. І аж сам від такого шалію. Ніби щойно з високого мосту скочив.

Робочий день скінчився і в моїй конторі нікого не має. Виходжу в приймальню. Там якраз іде ремонт. Ремонтна бригада зняла підлогу, бо десь під нею здохнув щур і в приміщенні такий сморід, що не можна всидіти. Дохлого щура поки що не знайшли і я перебиваюсь тим, що тримаю відкритими всі вікна.

Приміщення наше двоповерхове, старе, збудоване ще в 19 сторіччі. Стоїть самотньо посеред багатоповерхової забудови. Кажуть, що колись це була дача відомої балерини, потім міліція, гестапо, знову міліція і різні контори. Наш відділ сюди вселили, коли воно стало розвалюватися. Мабуть, хтось із начальства вважає, що які відвідувачі, то таким повинно бути і приміщення.

Між моїм кабінетом і коридором, через всю приймальню, покладено широку дошку. Під нею пустота глибиною більше метра. Секретарка водить до мого кабінету пенсіонерів за руку, щоб у яму не звалилися.

Стаю на цю дошку, дивлюся у вікно. Бачу, як по вулиці до мене біжить інструктор райкому партії. Так спішить, що аж краватка з'їхала на спину. Прочухана летить мені видавати.

Інструктор мнить себе великою шишкою. Відповідає за всю наочну агітацію району, тобто за всі плакати й транспаранти, які призивають палко любити комуністичну

партію й чесно трудитися на благо соціалізму. Ще він в обід, в райкомівській їдальні, сторожить місце для перших осіб своєї партійної установи, щоб випадково ніхто його не зайняв, не змусив велике начальство сідати за інший стіл разом з підлеглими. Зазвичай, інструктор мене не помічає, я для нього – дріб'язок через який можна переступати не дивлячись під ноги. Коли я зрідка приношу на підпис клопотання про призначення персональної пенсії якомусь директору заводу чи голові радгоспу-колгоспу, то здаю цьому інструктору. Він вже несе документи першому секретарю – головному начальнику в районі. До нього мене не допускають. Тільки через інструктора. Той виносить назад документи й подає мені так, наче робить велику послугу.

Отож стою біля свого кабінету на широкій дошці і думаю: – Ну, зараз я на тобі відіграюсь, зіб'ю трохи пиху!

Коли великий партієць влітає на середину дошки, я ніби вистрілюю в нього:

– Стій!

Той з несподіванки стає. Поки оговтується від моєї команди-крику, палю по ньому далі:

– Слухай, Васильович, знаю, чого біжиш. Але ти мені не начальник. Я не член партії, роботою своєю вже не дорожу. Начхати я хотів на те, що ти скажеш! Слухати твої промови не збираюся! Розвертайся і чеши назад! По дорозі можеш придумати будь-яку мою відповідь, заперечувати не буду. Бо як скажеш, що я тобі тут говорив, то тобі, перш за все, й влетить. За те, що не справився зі мною.

Інструктор пробує ще щось сказати, але мій нахабно-насмішкуватий вигляд, мабуть, переконує його в необхідності піти.

Я дійсно не був членом комуністичної партії – єдиної тоді партії. Ніколи туди не намагався потрапити, хоча знав і розумів, що безпартійному скрізь дорога закрита. Моя посада заступника та виконуючого обов'язки завідувача райсоцзабезом була чи не найвищою кар'єрною сходинкою. Постійно завідувачем ніхто і ніколи б мене не призначив.

В області схватилися якось, що я безпартійний. Начальник відділу кадрів, стара жінка, колишня партпрацівниця, підняла шум, побігла до начальника облсоцзабезу. Вона не могла допустити, що я виконую обов'язки начальника районного відділу і не є комуністом. Таке їй в голову не вкладалось.

Порадившись з обласним начальником у моїй присутності, не спитавши моєї думки, вони вирішили, що приймуть мене в партію. Я відмовлявся від такої "великої честі", казав, що не доріс до такого рівня свідомості, що в мене багато недоліків у роботі, але вони на це не звертали увагу. Думали, що це я так проявляю свою скромність. Я ж був категорично проти партії й партійності, але говорити про це вголос не міг, бо виперли б в один день. Та ще й пришили б, щонайменше, політичну сліпоту чи незрілість, про що вказали б у характеристиці, яку потрібно було подавати на кожній роботі. З такими даними ніхто б на посадову роботу не прийняв.

Вирішив, що буду "тягти волинку" скільки зможу, а там як буде, то так і буде.

Виручили зміни в країні. Скоро стало не до партії. Партбілети понесли здавати масово.

Одного разу вийшов із свого приміщення на вулицю, якраз час обіду настав, бачу, віддалік на старій колоді, яка слугувала багатьом за лавчину, сидять двоє старих людей – він і вона. Прикидую, що обом явно більше сімдесяти. Тісно прихилилися одне до одного, жінка обіймає чоловіка, голубить, вицілює, щось шепче постійно до вуха, а той у відповідь тихо мурмоче зрідка. З поведінки-вигляду наче студенти чи школярі-старшокласники. Якби не лица в глибоких зморшках та зігнуті-скручені від довгих років тіла, так би й сприймалися з боку. "Ти глянь, яка любов, і вік їм не мішає! Ніколи б не подумав, що таке можливо в їхніх літах", – майнуло в моїй думці. Ще б то: між нами різниця в років з п'ятдесят.

Через годину заходжу до свого кабінету. Біля нього черга. Починають заходити до мене люди, кожен зі своїм. Третьою – та жінка, що бачив нещодавно на колоді, яка так палко обіймала свого супутника. Просить змінити прізвище в пенсійній справі. Беру до рук її документи, дивлюся: на днях вийшла заміж, взяла прізвище чоловіка. За документами їй – сімдесят два, а йому сімдесят сім. Але, що це?.. Бути такого не може! Моя відвідувачка-пенсіонерка міняє прізвище уже втретє за останніх шість років. І кожного разу через те, що вийшла заміж. Попередні чоловіки були ще старіші за теперішнього. Піднімаю їхні справи – повмирали. Не більше року жили у новому шлюбі. Оце так жінка! Вона, що – помагає їм швидше в могилу зійти?.. Яким чином?.. Де знаходить?.. Як сходиться?.. Може труїть тихенько, або ще щось таке – недобре. Але ж у посвідках про смерть у чоловіків вказано причину смерті: сердечно-судинні захворювання. Що тут скажеш?.. Залюблює!

Наважуюсь спитати:

– Що це ви так часто заміж виходите, та й ще в такому віці?

– А вам яке діло до цього?.. Подобаюсь я чоловікам – і все тут. Ніякого криміналу, я за ними доглядаю, опікуюсь, та вік робить своє – мруть, знаєте. Що тут зробиш?.. Треба молодших шукати.

Ще про любов пенсіонерську.

На прийом приходить чоловік-кавказець літнього віку – сімдесят шість років за плечами, проте, статура міцна, спортивна. Приніс документи для отримання допомоги на четверту дитину, яка народилася місяць тому. Інспектори-дівчата відразу зацікавились, почали розпитувати чи дійсно його дитина. Клянеться, що його, каже, що жінка майже на сорок років молодша, що живуть з нею душа в душу, що вона дуже задоволена ним, як чоловіком, що він ще: ого-го! Дівчат таке вихваляння заводить, вони починають дражнити кавказця, повторяють раз по раз, що такого бути не може, що мабуть, жінка його дурить, обманює, а він вірить – наївний. Чоловік не витримує психологічного натиску, хватяє одну з інспекторів – дівчину-білявку, за пояс і починає тягнути її з собою на вихід. Тягнучи вигукує на ламаній мові:

– Ти, белій! Ідьошь са мной, я тебе счас покажу: магу я – ілі не магу! Сама узнаєшь! Не будешь врать на мой жена!

Наша білявка верещить на весь совбез і скільки є сил пробує вирватися з обіймів

розлюченого кавказця. Добре, що на допомогу їй приходять інші дівчата й відвідувачі, а то не знати чим закінчилося б.

Довгий час ніяк не міг я визначитися, як краще звертатися до своїх відвідувачів-пенсіонерів. Казати: "товаришу" або "громадянине" якось не заходило мені, дуже вже офіційно, газетно, наче на партійних зборах. Мої співробітники часто звертались: "жінчина" чи "мужчина", так, зазвичай, говорили тоді в чергах у магазині до незнайомих людей. Одна дівчина-інспектор вимовляла оце "жінчина" так, ніби пилкою когось різала: "ж-ж-жінчина". Мені по вухах било. Придумав говорити всім: "шановний", або "шановна". Прижилось. Коли ж раптом чую співробітники стали насмішкувато називати мене поза очі: "наш шановний".

Недоліків у моїй роботі теж хватало. Прогримів я, наприклад, на всю Україну тим, що призначив допомогу самотньому батькові. Законодавство прямо передбачало, що таку допомогу можна призначити тільки матері, яка має дітей та не має чоловіка. Я ж знехтував цією вимогою. Пожалів батька з дітьми, яких кинула мати й подалася невідомо куди. Критикували мене за це незаконне рішення на всіх рівнях. Внесли навіть у республіканський друкований огляд, як приклад допущеної грубої помилки.

А з часом були внесені зміни в законодавство, що передбачало можливість призначити згадану допомогу батькові з дітьми. Може до цього спонукав саме мій випадок.

За період моєї роботи в райсоцзабезі надійшло дуже багато скарг на неправильне призначення пенсії, зазвичай безпідставних. І одна скарга на мене особисто.

Скарга була обґрунтована й правильна. Подала її жінка-кадровик, яка принесла документи на пенсію своєму працівнику. Вона просиділа у величезній черзі багато годин і коли дочекалася прийому в інспектора, то почався обід. Змушена була сидіти всю обідню перерву під дверима й знову чекати. Умови для такого були нестерпні – душно, тісно, немає на що сісти. Коридорчик для чекання малий, стільців багато не поставиш, та їх і немає. Таке сильно її дістало, як і будь-кого б на її місці.

Інспектор з обіду повернулася на 10 хвилин пізніше ніж потрібно. Це остаточно вивело із себе кадровичку.

Наша працівниця мотивувала запізнення тим, що пішла на обід пізніше, бо приймала відвідувача, не могла його кинути поки не задовольнить всі його прохання, не лишати ж на пів дорозі. Такі виправдання жінка-кадровик не хотіла брати до уваги, влаштувала скандал, стала голосно відчитувати інспектора. А потім прийшла зі скаргою на неї до мене. Я спочатку пробував її вгамонити, казав, що вона тільки пів дня побувала в нашій шкурі, а нам щодня приходиться робити в таких умовах. Казав, що інспектор пішла пізніше на обід і не могла встигнути повернутися на роботу, бо обідає в їдальні, де теж завжди великі черги, але розлючена кадровичка нічого слухати не хотіла. Вимагала негайного покарання та вибачення. Її переповнило негодуванням. Я довго, як міг, захищав своїх, однак, розуміння не добився. Врешті-решт не стерпів і грубо вказав скаржниці на двері та ще й образив – сказав: "Гуляй, Вася!". Потім дуже жалів. Корив себе. Заочно прошу у цієї жінки вибачення, але поїзд, як кажуть, вже

відійшов і його не повернути.

Скарга на мою недостойну поведінку розглядалася на колегії облсоцзабезу. Як не дивно, тоді мені не було соромно, я навіть вважав себе правим. Справжня оцінка мого поступку прийшла пізніше, коли прохолов.

Працівниці обласного відділу при розгляді скарги вирішили додати свою. Пожалілися, що я, правда заочно, називаю їх баришнями. Якось сказав секретарці облсоцзабезу: "Передайте ці документи баришням із сьомого кабінету, нехай опрацюють!". Таке звертання прижилось у моєму лексиконі зі студентського гуртожитку, де дівчата інколи жартома так величали себе. Виявилось, що жінкам із обласного управління це було неприємно. Тепер усвідомлюю, що теж повністю був не правий, а тоді викрутився. Хитро-лицемірно послався на те, що в радянських фільмах так говорив сам Ленін. Він казав телефоністкам: "Баришня, дайте Смольний!".

Проти Леніна ніхто перти не зміг, я дуже вдало ним прикрився. Щоб не дати нікому сказати лишнього, щоб ніхто всує щось не сказав про радянського ідола, справу швиденько закрили за обома скаргами.

Зате вирішили пройтися по мені за погану організацію роботи. Більше години "взували" за ЛТЕК (лікарсько-трудова експертна комісія). Формально ця комісія підкоряється керівнику відділу, в даному випадку мені, а фактично повністю самостійна, знаходиться далеко територіально. У мене немає жодних важелів впливу на ЛТЕК, але змушений був вислухати все, що тільки могли мені сказати. І про те, що не вмю наладити роботу, і про те, що безвідповідальний, і про те, що сам недисциплінований та підлеглі у мене такі ж. І хоч би тобі слово дали сказати на захист. Вийшов із колегії, наче обікрадений чи побитий. Добре, що колега з іншого району підтримав. Він теж недавно прийшов на роботу після навчання у Червоному університеті, теж набрався там духу негідності. Йому також добряче перепало на колегії. І теж за ЛТЕК. Не так було б обідно, якби було за що, а то за те, до чого зовсім не причому.

Колега був не менш зухвалим ніж я, ми відчували, що одного поля ягоди з ним. Він звернув мою увагу, що найбільше старався-пер проти нас начальник одного відділу, спеціально розпікав нас, хотів вислужитися, показати свою принциповість перед вищим начальством, яке було новим і не зовсім розбиралося в ситуації.

- Хочеш отримати моральну компенсацію? - звернувся до мене колега.

- А чого б і ні. А хіба так можна?

- Можна. Тільки дай слово, що будеш все робити, як скажу.

- Даю!

- Тоді пішли!

Заходимо в кабінет до нашого обідчика. Стаємо в порозі. Колега на вухо нагадує мені, що я дав слово й просить повторювати за ним все, що скаже. А тоді зухвало, нечувано-нахабно посилає обідчика на три, відомі всім любителям нецензурщини, букви. Я спочатку стовпію, а потім повторюю сказане.

Такого я ще ніколи не робив. Сам від цього, як то кажуть "випав в осадок". Такого,

напевно, ніхто й ніколи не робив у стінах обласного управління. Такого не чекав той, кому адресувалося наше посилення, йому надовго мову відібрало. Це було хуліганство першого сорту.

Проте результат був досягнутий. Більше ніколи той товариш-начальничок безпідставно над нами не збиткувався.

- Бачиш, - сказав мені колега-зухвалець, - нахаби люблять нахаб. І поважають!

За місцем проживання, у селі Дмитрівка, завівся у мене приятель-пенсіонер. Сам набився в приятелі, хоча правильніше сказати: у знайомці. То ввечері загляне до мене в барак-гуртожиток, то чекає-виглядає мене на лавчині під грушею, аби розповісти якусь байку чи місцеві новини. Чоловік у спілкуванні приємний, чого й не поговорити з ним. Але став я помічати, що дуже вже часто він цікавиться пенсійними питаннями, та такими, які, ну ніяк не можуть стосуватися його справи. "Це ж треба, - думаю, - як людина загорілася потягом до знання пенсійного законодавства, ще й проблемного!". Виявилось, що новоспечений приятель мій ходить по селу, нахваляється знайомством зі мною, і береться вирішувати всі негаразди з пенсіями, дає поради з моїх слів, підказує, що треба робити в тому чи іншому випадку, щоб краще вийшло з пенсією, а за це бере могоричі. Я довго сміявся, коли дізнався про все:

- Шановний, кажуть ви в Дмитрівці філію райсоцзабезу відкрили й себе призначили начальником цієї філії?

- А що в цьому поганого?

- Ніби й нічого такого, працюйте собі, але без могоричів, люди скажуть, що для мене берете. Нашо мені така слава?

Після цієї розмови приятель десь пропав.

Одного разу потрапив я під нищівну критику районної газети. Обманула мене молода журналістка. Прийшла по скарзі інваліда, якому затримували видачу інвалідної коляски. Розпитала, всміхалася, з розумінням віднеслася.

Я пояснив, що коляски інвалідам виділяє обласний відділ, а ми тільки ведемо чергу для тих, хто їх потребує. Повідомить нас область, що коляска виділена, ми в свою чергу сповіщаємо про таке інваліда. Тобто слугуємо таким собі посередником, який нічого не вирішує.

Журналістка ж вирішила не зважати на мої виправдання. Написала статтю: "Казав пан, що кожух дам, але й слово його тепле". Жодного рядка про те, хто виділяє коляски. Всю вину поклала на мене.

Від такої підступності я отетерів. Розумів, що хто там буде вникати, як воно й до чого. Йди тепер і всім розкажуй, що ти не винуватий. До того ж облсоцзабез якраз коляску інваліду виділив. Вийшло так, ніби газета допомогла.

Сильно мене це дістало. Хотів в суд подати, але начальниця моя відговорила. Вона якраз повернулася на роботу. З нею ми жили та працювали дуже добре. Проявив повагу до начальниці - відмовився від затії, але зло ще довго брало.

Ще про газету. Райвиконком випишував для нашого відділу кілька газет. Так тоді було заведено, щоб ми були політично підковані. Цих газет ніхто не читав, бо не було в

них нічого цікавого. Я зрідка їх перегортав, і закидав у шафу для макулатури. Однак дещо таки мені попалося на очі цікаве. Після аварії на Чорнобильській атомній станції газета "Київська правда" – орган київського обласного комітету комуністичної партії, опублікувала зони радіоактивного забруднення. На карті в столиці була відзначена одна невелика місцевість, ступінь забрудненості якої сягала рівню тридцяти кілометрової зони поблизу зруйнованого реактора! Тобто повністю непридатна для проживання. Тепер там побудували фешенебельне котеджне містечко.

Десь за рік до припинення діяльності Радянського Союзу я натрапив у одній столичній газеті віщування-передбачення якогось афганського математика-провісника. Довго сміявся з передбачення. Читав і думав: яку нісенітницю можуть писати газети, яку дурницю передбачає невіглас-афганець. Знаєте, що він передбачав? Що СРСР скоро розпадеться, і що припинить своє існування комуністична партія Радянського Союзу, і що Горбачов стане Генеральним секретарем ООН! В останнє я хоч якось міг повірити, а інше просто не вкладалося в мозок. Партія й той клятий Союз здавалися тоді вічними.

З жіночим колективом, з однієї сторони, працювати легко. В роботі жінки та дівчата, як мені здається, старанні, добрі виконавці. А з другої сторони: то в декрет, то вагітна, то дитина захворіла. З цим приходиться весь час стикатися і враховувати.

Одна молода гарненька дівчинка влаштувалася до нас інспектором відразу після школи. Швидко навчилася того, що треба в роботі. Працювала уважно і добросовісно. Влітку почала проситися у відпустку. Кажу їй, що ще не має права. Не проробила визначені законом для першої відпустки шість місяців. Все рівно просить. Не достукавшись до мене сама, присилає матір. Та, так почала мене вговорювати, що піддався. Як не пустити? Дитина ніколи на морі не була, а тут класну путівку мати змогла вибити в себе на багатому підприємстві.

Питаю, чи не боїтеся таку ще малу та симпатичну дівчину відпускати саму на курорт, де стільки спокуси-небезпеки? Сказала мати, що не боїться, що впевнена в своїй дочці.

Через місяць дівчина повернулася. Засмагла, погарнішала. З новими силами стала до роботи. Ще через декілька тижнів, бачу, що щось з нею не те. Ходить, немов у воду опущена, змарніла, хворобливий вигляд. А тут і її колеги – старші жінки. Кажуть мені, що явно вагітна.

- Ото, – думаю, – з'їздила дитина вперше на море! Ото випросила у мене її мама відпустку для доці!

Але що поробиш? Не вмішаєшся в чуже життя. Пробували жінки вговорити, щоб не робила дівчина дурниць. Та нічого це не дало. Напевно, знов мама вирішила, що дитині треба. Разом позбавились тягаря.

То таки правда, що ми, люди, часто самі не знаємо, що робимо і які наслідки будуть після наших добрих намірів.

Не обходилося у роботі й без радянських маразмів. В московських кабінетах розробили для інвалідів та учасників війни всесоюзну програму "Турбота", добрячі телепні-невігласи задумали цей проект, гарно запоорошили людям очі своєю

"дбайливістю". Але коли в Москві тільки пальцем ворушили, то на місцях старалися аж п'ятки стирали, не задумувались про доцільність скинутого зверху. Для виконання програми збиралися партійні пленуми, наради, розроблялись плани для виконання, готувались форми звітів. Галасу наробили - ніби збирались тих інвалідів і учасників на тропічний острів переселити, або самим комунізмом ошчасливити. Коли галас втихнув, доручили програму виконувати райсоцзабезам. Потрібно була обійти всіх інвалідів та учасників війни, а їх в районі декілька тисяч, й вияснити, що вони потребують у своєму житті для повного радянського щастя. Потреби заносились-фіксувались в спеціально розробленій анкеті. Люди очам своїм не вірили, вухам не довіряли, думали, що дійсно настав комунізм. Сам начальник "совбеза" додому прийшов, записує-занотовує, кажи-проси, що хочеш. Оце стала рідна партія турбуватись за народ! І це в умовах повного дефіциту на товари, коли в магазинах пусті полицки світяться. Пішов народ фантазувати - встигай записувати. Давай їм шифер, цеглу, цемент, дошки, одяг, взуття, їжу, пральні машини, телевізори. Найбільш зухвалі просили автомобілі, мотоцикли, імпортні меблі.

Опитали-записали. На цьому програма закінчилася, якимось одиницям щось куче виділили, а далі як було по блату й з під прилавка, так і залишилось. Товару ж нема, чим будеш ошчасливлювати?

Йдуть інваліди-учасники в "совбез" на прийом.

- Начальнику, де ж той шифер і цегла, що ти обіцяв?

- Немає в мене такого й ніколи не було, що ви не бачите з ким діло маєте?

- А нашо ж записував, чого приходив, голову морочив?

- Вибачайте, люди добрі, робота така, заставили ходити-записувати, я й виконував, а тепер не знаю, що сказати вам.

Час від часу приходив у райсоцзабез місцевий співробітник КДБ, брав під розписку пенсійні справи, кілька днів вивчав їх, а потім повертав. Загалом виходило, що зловісна контора цікавилась сотнями пенсіонерів району. Я з цього робив свої висновки й дивувався: яка величезна маса людей знаходиться під надзором КДБ, навіть у похилому віці, коли, здавалося, людина вже не може активно впливати на суспільні процеси. І це ж тільки серед пенсіонерів, які займають близько двадцяти відсотків населення.

В кінці восьмидесятих, на початку дев'яностих років радянська країна кардинально міняється. Все те, що було раніше, летить шкереберть. Шахтарі Кузбасу провели перший страйк. Раніше за таке розстрілювали.

Я рішив не пасти задніх, теж бастувати, оскільки вже надумав розпрощатися з роботою в райсоцзабезі й хотів на прощання зробити щось добре для своїх працівників. В органах влади, думаю, такого ще ніхто не робив. Тут, як мені здається, працювали люди найбільш законопослушні. А мій "совбез" формально належав до владних радянських органів, адже був відділом райвиконкому.

Мене давно діставало те, що до працівників нашого відділу відносяться в райвиконкомі, мов до чужих. Нам ніколи не виділяли ні продуктових пайків, ні дефіцитних товарів, ні путівок на курорти, як це мало місце для інших

райвиконкомівців. Ми навіть і не чекали на таке, знали, що працюємо в совбезі – найменш авторитетній радянській установі. Наші молоді спеціалісти десятками років чекали на житло, хоча мали право на першочергове забезпечення квартирами, хоча роботою були завалені так, як ніхто. Приймати в день по тридцять-п'ятдесят чоловік відвідувачів, які весь час стоять прямо над головою – це не просто. Не кожному під силу. Та ще й зарплата мізерна, двірник стільки ж отримував.

Коли я заявив, що наш колектив оголошує страйк та припиняє роботу, сполошилися всі. І в районі, і в області, і в міністерстві. Там розуміли, якщо багато сотень пенсіонерів, які прийдуть в один день на прийом, залишаться невдоволеними й розійдуться зі скаргами по всіх київських начальниках, то галас підніметься на всю країну.

Своїх представників для переговорів з нами прислали всі інстанції: район, область, міністерство. Переговори з ними вів я, оскільки фактично це був мій страйк. Дівчата, які вже близько десяти років жили в гуртожитках, деякі мали сім'ї, дітей, просто згодилися на моє вмовляння, повірили, що так треба і що нічого їм за це не буде.

Тепер розумію, що, ой як могло бути. Ще був Радянський Союз, КПРС, КГБ. І ми, та перш за все, я, могли отримати по-повній.

Повезло. Дуже повезло, бо обійшлося. Начальство виявилось розуміючими, добрими й порядними людьми, ніхто не дав ходу справі, не зробив заяву до правоохоронних органів, які могли почати кримінальне переслідування щодо мене, ще й за політичною статтею. Це була велика дурниця, велика авантюра. Бунт закінчився невеликим компромісом. Здебільшого обіцянками.

Як тільки в районі відійшли від мого страйкування, я зробив новий випад проти системи. В нашому відділі працювало декілька дівчат активісток-комсомолок. Гарні з виду, симпатичні дівчата. Грамотні, розумні, активні. В райкомі комсомолу хтось поклав на них око. Там якраз таких і треба було.

Дівчат вибрали в бюро райкому комсомолу. Це означало, що вони повинні були час від часу ходити на засідання цього бюро та брати іншу участь у роботі райкому. І все це в робочий час.

Я не відпускав їх на ці засідання. Почався конфлікт між мною та районними комсомольськими керівниками. Ні з чим подібним вони ще ніколи не стикалися. Це було для них ніби святотатство, ніби політичний дебош з моєї сторони. Вони пробували по телефону поставити мене на місце, але я зайняв непохитну позицію:

- Хочете, щоб мої працівниці ходили до вас на зібрання в робочий час, то нехай хтось із ваших іде та приймає моїх пенсіонерів. У нас і так, як у дурдомі. А коли не буде на роботі одразу кількох інспекторів, то настане колапс. Як собі хочете, а дівчат відпустити не можу. Проводьте бюро ввечері, коли робочий день закінчиться.

- Що ви собі дозволяєте? Ви розумієте чим це може для вас закінчитися? – пробували налякати мене райкомівці.

Але я вже вмів говорити на зрозумілій для них мові, знав яких аргументів вони бояться:

- Розумію, але я вас теж попереджую, що будете нести відповідальність за зрив роботи державного органу - райсоцзабезу.

Комсомольці змушені були відступити, проте пообіцяли, що обов'язково зі мною розберуться і що так просто мені все це не пройде.

Через багато років мені розповіли, що один з тодішніх керівників обласного комсомолу став на чолі комерційного банку, відкрито тримав у ньому гарем з молодих гарненьких дівчат. Приймав їх на спеціально виділені посади, на яких не треба було нічого робити, платив добру зарплату. Може і в комсомолі таке робив, тільки "втихаря".

Інколи мій язик неначе існує сам по собі, так буває часом в людей. Хтось щось завжди меле таке, яке й до глухої стіни не притулиш. Я в такому разі - жартую, або злонасміхаюся, буває вдало, буває й невдало. Вдача така, нічого зробити з собою не можу. Добре, коли в компанії підходящій, де зрозуміють і оцінять. Одного разу не оцінили. Йшла в райвиконкомі невеличка нарада, всі перші-головні присутні, мене для чогось запросили, мабуть, якесь доручення мали дати. У когось питання виникло:

- А де це нова секретарка з приймальні поділася?

- У декрет пішла.

- Та вона ж і року не проробила. Шо ті секретарки так часто міняються, і все в декрет чомусь...

Пауза. Всі мовчки листають папери. Ніхто не знає, що сказати. Аж тут знаходжу себе я:

- То, мабуть, нападсть якась у цій приймальні, може, як у тій пісні - від сонця заражаються молоді дівчата, а може пошесть якась - треба санітарну службу викликати, нехай оброблять приймальню від незрозумілої інфекції, а то ше на всіх керівних жінок перекинеться, будем мати клопоту.

Секретар райкому, гостроока, повнотіла жінка, середнього віку стиснула міцно губи, різко піднімає на мене грізний погляд і аж шаленіє від нечуваного мого зухвальства, але мовчить аби не продовжувати небезпечної теми. Всі інші учасники наради перехоплюють її погляд, потім зиркають на мене, немов я тільки що Кремль підпалив. Жарт не вдався.

Після таких авантюрних випадів, чекати поки мене звільнять "по статті" чи підставлять, було нерозумно. Не дождавшись квартири, своєї найбільшої мети-мрії, я звільнився із "совбеза". Більше на державних посадах ніколи не працював. Інколи думаю: "А хтось же в цей час продовжує обслуговувати пенсіонерів, вислуховує їхні скарги й нарікання, їхній біль, нетерпимість, невдоволення бюрократією, безпорадність перед незрозумілим, громіздким законодавством, при малій зарплаті, щоденно перекидаючи купи паперів, трохи вмішуючись, по-своєму, у людські долі ... Хтось, але вже не я". Часом жалію цьому, адже в "совбезі", попри все, чи не найбільше в своєму житті, я служив людям, був їм корисним, відчував суспільну значимість своєї роботи.